

Een verdere verkenning van Gallische dorpen: Kortenaken (Oost-Hageland)

De prefusiegemeente Kortenaken is omgeven door Assent, Loksbergen, Halen in het noorden, Geetbets in het oosten, Budingen, Ransberg in het zuiden en Hoeleden, Miskom en Waarnrode in het westen.

Verschillende beken doorkruisen het dorp. De Moerbeek, Waterloop en Walsbeek (met Vloedgracht) monden uit in de Velpe. De Rijnrodebeek vormt de natuurlijke grens met Assent, de Halense beek is deels de grens met Geetbets. De Moerbeek en de Velpe zijn dan weer gedeeltelijk de grenzen met Loksbergen. De Velpe is ook de grensrivier tussen Miskom en Kortenaken.

Het dorp is op een kaart van 1651 nog voor meer dan drie kwart bebost.¹ De hoogst gelegen gebieden op ongeveer 70 m zijn te situeren ten noorden van Liefkenrode (uitloper van de getuigenheuvels) en meer zuidelijk in de buurt van Ransberg (75 m). Tussenin vormt zich de Velpevallei met het dorpscentrum op 25 m hoogte gelegen, met een hellingsgraad² naar de hoogste punten van Kortenaken toe.

¹ W. Bas, Geschiedenis van Kortenaken, 1990.

² Op de lijn Hoeleden-Halen en op de lijn Groenstraat-Borgveldstraat is de hoogte 35 m. In: W. Bas, Geschiedenis van Kortenaken, 1990

In het gebied ten noorden van de Velpe situeren zich de 19de eeuwse straatnamen Liefkenrodestraet (16, doorlopend naar Stokstraat in Loksbergen), Lapstraet (15), Krawatenstraet (4, deels Burgveldstraet, loopt door naar Mannekenshaagstraat in Loksbergen), gedeeltelijk de Diestersebaen (1) en de Groenstraet (10).

Oude toponiemen zijn hier *Lifkenrode*⁴, *Langen Boomgaert* (1686), *Lapstraete* (1686), *Nederdriessen*⁵ (1686).

In het gebied tussen Velpe en Walsbeek hebben we de 19de eeuwse straatnamen Diestersebaen (1, hier ook Heerbaen genoemd), Pandstraat (3, nu Tiensestraat), Zijnstraat (21), Koningstraat (22), Bausselestraet (8, nu Bauwelstraat), Gijtenrodestraet (9, deels Meerleneststraet).

Vroenhoven (1441), *Baussele* (14de-15de eeuw, ook *Bausselestraete* (1686)), *Wolfskele* (1600) en *Geytenrode*⁶ vinden we hier terug als oude toponiemen.

In het oostelijke gebied van Kortenaken, dit is dus ten oosten van de Velpe en Walsbeek situeren zich de 19de eeuwse straatnamen Halense baen (5, loopt ook door naar Lindestraet in Loksbergen), Betzerstraet (6), Strucstraet (17, loopt verder naar de Struikstraat in Halen), Gelemanstraetje (18), Catrysselstraat (2)⁷, Mounstraet (11), Nieuwstraet (13), Zandstraet (7), Rigelstraet (12), Zandrodestraet (19), Nachtegaelstraetje (20), Saenestraet (14).

Oude toponiemen zijn hier *Ryghel* (14de-15de eeuw), *Blecheem*⁸, *Compenroede*⁹ (1575), *Moenstraete* (1686), *Struct*¹⁰, *den Gansen poel* (1600) *in den hof van Vlierbeek*, *Kranckstraet* (1664, ook *Cranghe* (14de-15de eeuw), *Eeckhout* (14de-15de eeuw), *den hoff van Troyen* (1600), *Vroente* (1664), *Christynenbergh* (1701), *Bletsbeke*¹¹, *Ter Sant* (14de-15de eeuw, ook *Sande*¹²). Er is ook een oudere vermelding van *Santeren bergh* (1701, ook *Saenderen bergh* (1534)), wat wellicht overeenkomt met de Zandrodeberg op de kaart van W. Bas.

Andere oudere vermeldingen van plaatsnamen die door W. Bas niet verder gespecificeerd werden zijn *Cortenbosch*, *Assenrode*¹³ en *Terhaeghen* (alle uit het cijnsregister 1336-1572), *tpersoens huys* (1405)¹⁴, *Grooten en Cleynen Moelenbosch* (1600), *Eykenen bosch*, *Bercken bosch*, *Elsen bosch*, *Pelsbosch*, *Verbarnde Dry Zillen* (alle 1600)¹⁵, *Creyn block* (1686), *Maetbeke* (1686), *Bleuckervelt* (1686), *Lapseysen* (1686, Lapstraet), *Drybeck* (1686), *Heerstraete* (1686), *Uylenborgh regte de compenrode straete* (1701), *Strauwels boomgaert* (1701, Rigel), *Slaghmolen boomgaert* (1701,

⁴ W. Bas verwijst hier naar een cijnsregister uit de periode 1336-1572. Andere vermeldingen zijn *thoff te Liefkensrode* (1572), *Lyfkenrode* (1600), *Lieffkenrodevelt* (1686).

⁵ Op de kaart van W. Bas (p. 38) wordt het toponiem Driessen vermeld. Naast de kaart uit 1843 (Atlas der wegen, Lecluyse) gebruikte hij ook vermeldingen uit andere kaarten.

⁶ Cijnsregister 1336-1572. Andere vermeldingen zijn *Gheytenroo* (14de-15de eeuw), *Geytenroe* (1535), *Groot Gaeteroyevelt* (1600), *Geytenrode bergh* (1701).

⁷ Is later ook Schansstraet en vormt de huidige rechte baan naar Geetbets vanuit het centrum van Kortenaken.

⁸ Cijnsregister 1336-1572.

⁹ W. Bas vermeldt ook een *Compenroede bergh* (1686), op zijn kaart zet hij Comperen bergh. Wellicht gaat het hier over hetzelfde. Het oude hof van Compenrode lag op de grens met Loksbergen waar de Moerbeek uitmondt in de Velpe. Op een kaart van 1664 spreekt men hier ook van *Oplechem*. In W. Bas, p. 145, ook p. 22.

¹⁰ Cijnsregister 1336-1572, ook *Struuct* (1400)

¹¹ Cijnsregister 1336-1575. Ook *Blesbeke* (14de-15de eeuw). W. Bas noteert de Vlierbeekwinning of Hof van Blesbeek (1843) meer noordelijk op zijn kaart (p. 118).

¹² Cijnsregister 1336-1572.

¹³ Ook *Assenroo* (14de-15de eeuw).

¹⁴ Dit zou slaan op de pastorij, in W. Bas, *Geschiedenis van Kortenaken*, p. 303.

¹⁵ Er was ook een Pelsbosch en een Verberde Drij zillen in Halen.

Geitenrode), Luttelbeeck (bos, 1701, in de dellien regten het brembosken), Mestbraecke (1701), Wolffs delle (bij Christynen bergh), Kercken delleke (1701, bij Nerimveld), t Dorstig hert (1686, herberg), het Rood Cruys (1686, herberg), Wansbeke (1686)¹⁶, Cleyngen Senger (1686).

Het cijnsregister

W. Bas kon het oude cijnsregistr 44684 (vanaf begin 14de eeuw) inkijken. Verschillende personen worden hierin genoteerd, soms met enkel de voornaam (*Arnoldus dcus Hugo*), maar meestal met ook een plaatsnaam er achter: Arnoldus de Struct, Leonius de Geytenrode, Willelm de Blecheem, Heynricus de Terhaghen, Dns de Assenrode, Petrus de Nederheem, Abbas de Vlinderbeke (=abdij van Vlierbeek), Arnoldus de Blecsbeke. Deze plaatsaanduidingen werden gebruikt om personen beter te identificeren. Ze werden dus genoemd naar de plaats waar ze woonden. Deze Middeleeuwse familienamen kunnen dus ook als oude toponiemen beschouwd worden. W. Bas leidde hier dan ook de oudste gehuchtnamen voor Kortenaken uit af. Interessant is hier nog het toponiem *Nederheem*.

In wat volgt zullen we weer de oude toponiemen voor Kortenaken proberen te verklaren vanuit een Gallische context. Ook op andere plaatsen kunnen vroege Middeleeuwse familienamen in verband gebracht worden met lokale toponiemen. We kunnen dus hier stellen dat vele Vlaamse familienamen ontstaan zijn vanuit oude Gallische plaatsnamen! De Galliërs gaven als eerste deze namen die gedurende de volgende eeuwen in de volksmond bleven bestaan. Bij het geven van familienamen bleven deze oude Gallische toponiemen dan verderleven, sommige tot de dag van vandaag zelfs.

Gallische toponiemen

De naam Kortenaken is afgeleid van ‘cor’=omwalling en ‘ach’=omwalling, veld. Vrij te vertalen als een bijvoorbeeld met hagen omwalde plaats.

Ten noorden van de Velpe in Kortenaken situeren zich Liefkenrode (‘lipp’=oever, ‘rot’=rivier), de Lapstraet (‘ab’=water). Alhoewel we geen oude toponiemen voor de Kravatenstraat hebben teruggevonden in het werk van W. Bas, vermoeden we hier toch ook een oude oorsprong. ‘Crav’ betekent in het Gallisch een zandige afzetting in de rivier. Rode-toponiemen gaan we in Kortenaken nog tegenkomen, en gezien de vele beekjes is dit ook niet te verwonderen. De Kravatenstraat loopt langsheen de Velpe, Liefkenrode ligt lang de Moerbeek. Ook de Lapstraet ligt langs deze beek.

Interessant is het toponiem Nederdriessen met ‘nerth’=dapper, sterk en ‘dris’=doornen tak, ‘drysan’=deur. Zoals in andere dries-toponiemen wordt hier mee een verdedigde doorgang aan een kruispunt van wegen bedoeld. In Loksbergen lag verder de strategische zone van Klein-Vrankrijk. Een ander neder-toponiem is Nederheem (‘hem’=huis), te vertalen als het huis waar de dappere krijger woont. Het is een van de weinige plaatsnamen in Kortenaken die op een bewoning duiden. Ook de Langen Boomgaard (‘lanc’=speer, ‘bonn’=einde, ‘gwardd’=bewaking) wijst op een speciale bewaakte plaats.

We merken hier in Kortenaken zoals op andere plaatsen op, dat het dorp zelf een quasi unieke naam heeft gekregen bij de Galliërs. Wellicht werd over deze namen gepraat tijdens bijeenkomsten van de dorpswijzen. Opvallend is ook dat de grotere beken en rivieren, zoals de Velpe, zowel in Halen als in Kortenaken en de verder stroomopwaarts gelegen dorpen dezelfde Gallische naam kreeg. Lokale beekjes zoals de Walsbeek (‘al’=rivier¹⁷) of de Rijnrodebeek kregen wel een lokale naam die van dorp tot dorp kon verschillen.

¹⁶ Is wellicht Walsbeek.

¹⁷ In een oudere variant Wansbeke ziet men ook ‘an’=doorwaadbare plaats.

Tussen Velpe en Walsbeek vinden we Geitenrode ('rot'=water, geit-toponiemen wijzen op de betekenis van een poort, een toegang dus), Baussele ('baudtt'=schapen, 'sel'=hut). In Wolfskele zit 'wol'=belangrijk en 'cel'=beschermen, dus een belangrijke beschermde plaats. Bij Vroenhoven kan men denken aan 'vrone'=verdriet, mogelijk dus een begraafplaats. Voor de oude straatnamen Pandstraet (3) en Merelnest (deel van Geitenrodestraat) geeft W. Bas weer geen oudere toponiemen. Ook hier durven we toch aan het Gallische 'pann'=monding en 'nyth'=verblijfplaats aan een 'mera'=moeras of 'mer'=water, denken. Al deze namen doen een verdedigde plaats vermoeden waar bezoekers dienden te stoppen.¹⁸

In het oostelijk deel van Kortenaken doet Compenrode aan 'chom'=woonplaats en 'rot' denken, dus een woonplaats aan de Velpe. In de oude naam Opblechem¹⁹ zit 'opp'=roepende wachters en 'ballach'=opening, weg of 'balc'=wagenspoor. Een strategische wachtpost aan een weg richting Halen komt hier naar voor als een mogelijke betekenis. Ook in het nabijgelegen Struct met 'strakein'=lawaaï zit dezelfde betekenis. En in de oude straatnaam Gelemanstraat (18) zit wellicht het Gallische 'cel'=beschermen en 'man'=belangrijk.

In Gansenpoel ziet men 'gant'=met en 'poel'=moeras. De Mounstraet ('mon'=monding) leidt naar de monding van de Moerbeek in de Velpe. Ook in Bletsbeke of Blesbeke ziet men dezelfde woordvorm als in Blekhem. Welke beek hier dan juist bedoeld wordt is niet duidelijk. Op een oude kaart uit 1664 wordt de Halense beek gesuggereerd.²⁰

In de buurt van de kerk (K²¹) ligt de Vroente ('brwnt' in de betekenis van een plaats waar mensen gevangen werden gehouden). Hier ligt ook Eeckhout ('ec'=uiteinde, 'holt'=bos).

Opvallend zijn de verschillende zand-toponiemen die we in Zandstraat (7), Zandrodestraat (19), ook in Saenestraat (14) terugvinden. 'Sand' betekent monding, en in 'san'=sacraal, ook hoogte. In Sande en Santerenbergh kunnen we dan misschien eerder een hoger gelegen plaats vermoeden, mogelijk met een sacrale betekenis voor de Galliërs.

Assenrode ('ass'=water en 'rot'=water) is een oud toponiem in Kortenaken, de ligging is niet verder bekend. Opvallend zijn verder de vele delle-namen en ook de heide-toponiemen die W. Bas op zijn toponymische kaart aanduidt langsheen de oude weg naar Geetbets. Hij noemt hier de Heyde, Heidebos, Wolfshage, Heibloem, Heyveldeke. Ook hier zit wellicht de oudere Gallische van 'heia, haya, haga'=verdedigingshaag.²² In het oude cijnsregister stond ook een Terhaeghen vermeld.

Delle-toponiemen zoals Wolfsdelle en Kerckdelle zijn afgeleid van 'dal'=vallei zoals in Dijle.

Ondanks het eerder beperkte oudere toponiemenmateriaal voor Kortenaken konden toch een aantal Gallische tendenzen worden waargenomen. In dit bosrijke en waterrijke gebied was er weinig bewoning ten tijde van de Galliërs. Vele toponiemen wijzen in de richting van een bewaakte regio op weg naar Halen of naar Geetbets. Ook ten zuiden van Klein-Vrankrijk (Loksbergen) zaten er wachters.

¹⁸ Zie ook bv. de Pandput in Halen.

¹⁹ We nemen hier Opblechem als oude naam voor Compenrode, dus gelegen op de grens met Loksbergen aan de weg over de Velpe. Het Blekkem in Halen ligt noordelijker, ook hier weer aan een weg over de Velpe.

²⁰ W. Bas, p. 48 met de vermelding van Blesbeekse heide op de weg naar Geetbets. De oude naam van deze weg is Catrijsselstraat (2) en bevat het Gallische 'cat'=vechten en 'rhys'=gevecht, dus een verdedigde plaats. Bletsbeke lag eveneens langs deze oude weg met een overgang over de beek.

²¹ De patroonheilige van Kortenaken is Sint-Amor.

²² W. Bas duidt ook een Verbrand bos als plaatsnaam aan, wat meestal bij de Galliërs samengaat met heide-toponiemen.

Enkele wegen passeerden het Zand en de Zandrodeberg, mogelijk een plaats met een sacrale betekenis.

M. Van Stappen, 2023